

ПІСНЯ І ДОЛЯ.

П'ЯТДЕСЯТ РОКІВ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В. І. ПОЛЕВИКА

Щоб повніше осягнути глибини закоріненості цієї людини в українську народну пісню, відчуті органічність, ба, навіть неминучість поєднання її долі і пісні, почати варто здалеку. Ще, може, від того першого (чи першої), кому заспівалося отут, над річкою Снов'ю, де стоїть вже понад три віки село Займище, нині Щорського району Чернігівської області. Бо хтось же був, мусив бути найпершим, хоч і не дізнатися вже тепер, хто то був, з якої причини чи нагоди злетіла тоді його пісня, — щоб вилити в ній тугу серця, чи радість, а чи просто з потреби збавити час за якоюсь повільною роботою, — одне тільки нестеменно можна ствердити: заспівав той перший займищанець у щасливу, благодатну хвилину. Бо пісня залишилася тут на віки, прижилася.

На жаль, так само неможливо вже вивудити з усієї далеко-предалеко розпочатої вервечки літ найзнаменитіші займищанські голоси. Могли б вони повідати багато. Як і їхні пісні. Лише про останнє сторіччя, що оце завершується, дещо пам'ять людська зберегла і для нас. Є фотокартка 20-х років, що донесла в усій юній неповторності парсуни тодішніх драмгуртківців села, — а вони ж і співали на сцені, не могли не співати пісень, скажімо, Наталки і Петра, чи, «Ой не ходи, Грицю...», чи якихось інших, передбачених у п'єсах, а якщо по п'єсі не знали, то заміняли своїми, яких уміють, — так робили, пам'ятаю, драмгуртківці сорокових, повоєнних.

Ті ж дівчата з фотокартки співали разом з іншими подругами — і їх теж пам'ятає село — в церковній півчій. А про попередні півчі вже нікому розказати, хоч вони теж були, — Займище в «Опису Новгород-сіверського намісництва (1779—1781)» згадується як село, тобто — з церквою...

За тими іменами, що до нас дійшли, важко вистежити пряму причетність до пісенних традицій села родинних коренів Василя Івановича Полевика, про якого ці рядки, — заслуженого працівника культури України, лауреата обласної премії ім. Г. Верьовки, багатьох інших високих нагород і звань, людини дивовижної долі і дивовижної цільності, з чийм ім'ям пов'язані найвищі злети і пісенного співу рідних його займищан, і ще десятків фольклорних самодіяльних сільських колективів Чернігівщини впродовж усієї другої половини нашого століття, чиєю подвижницькою працею тримається весь цей час дбайливе збереження і пропаганда пісенної спадщини Придесення, весь розвій самодіяльної народної творчості в області.

Та важко вистежити прямі ниті спадковості в унікальному музичному обдаруванні Василя Івановича, ниті незрадливої відданості рідній народній пісні не тому, що пам'ять не мала що зафіксувати, — тут пояснення зовсім інше. На горе нам — дуже часто серед «талантів рідного люду, тих найулюбленіших дітей свого смутного краю» (слова С. Васильченка). Дуже рано обсіли Василя домашні біди та сімейні втрати. Ще зовсім малим залишився без матері. Є згадки, що в школі він з великою серйозністю ставився до уроків співу, щось дуже важливе відкривали йому ті уроки. Але чи міг тоді хлопець мріяти про музичну освіту, адекватну закладеним у ньому природним здібностям і

потягу до неї, чи він хоча б здогадувався про ті свої далеко неординарні здібності?..

Не була доля прихильнішою і в роки отрочтва та юності. На початку війни німці розстріляли батька. А самого Василя, неповнолітнього, в 1942-му вивезли у німецьку неволю. Ешелон бранців вивантажили у далекому портовому місті Кілі, на півострові, начиненому зброєю, зенітною артилерією, з жорстким режимом для мешканців, безугавними попередженнями «Флюге алярм» (повітряна тривога) перед англійським (нічним), а потім і американським (вже цілодобово) бомбардуванням, фурчанням і шелестом осколків, з щурами, завбільшки з котів, у відсіку свинарника, де їх поселили, попередньо забравши звідти корми, з дерев'яними колодками на ногах замість взуття.

Коли привезли з України бранців (а там було їх і з інших країн) і поставили в шеренги за зростом, то Василь опинився серед найменших, кого ніхто з бюргерів не хотів собі брати на роботу. Але ось і останніх чотирьох посадили в бричку і привезли у великий масток, де було багато всякої роботи по господарству. «Кляйне Василь» прозвали його, бо був ще й більший Василь. Приставили «кляйне Василя» до доїння корів. За ним закріпили 15 первісток, німець показав, як то треба тримати пальці, аби все молоко, до краплі, видобути з тих ще малих дієчок, і суворо того домагалися.

Визволення принесли англійці. І ще цілий місяць не пускали додому, вели агітацію, щоб не їхали в більшовицьку Росію. Була й агітація протилежна, — полонені офіцери кликали всіх додому. Молодь небагато в тому розуміла, а додому — хотілося дуже. Нарешті відпустили їх. Потрапив у запасний полк; додому мали повертатися пішки, то з місяць марширували, готуючись до того походу, але потім полк залишили в Бреслау (Південна Сілезія). Василя Полевика взяли писарем у стрілецьку роту (мав гарний почерк). І ось тут випадок чи, точніше буде сказати, щасливий збіг випадковостей не дав розминутися з життєвим покликанням. В частинах радянських окупаційних військ набирали бійців для військових оркестрів, диригент, що відбирав музично обдарованих хлопців, приїхав і в їхній полк, командир роти послав свого писаря щоб теж послухали, — і за нього одразу ж вхопилися: музичний слух мав бездоганий.

Були короткотермінові курси (зо два місяці), Василь Іванович дуже швидко засвоїв гру на духових інструментах, один з перших почав грати з оркестрантами, що пройшли війну, володіли багатьма інструментами, а ще, до всього, були прекрасними, доброзичливими людьми. В кінці 1945-го він уже в військовому оркестрі, опанував не лише гру на інструментах, а й теорію музики, самотужки навчився грати на піаніно (в розбитих і покинутих будинках міста позалишалися музичні інструменти, подекуди й посібники, з малюнками, як належить тримати пальці). Старші колеги теж показували, вчили. Став грати по нотах. Швидко піддався йому й акордеон — інструмент, дуже поширений на ті часи в Німеччині. Непроста то була «перекваліфікація» для пальців, що перед тим роки доїли первісток, витискуючи з них молоко до останньої крапельки, — але чутлива клавіатура піддалася їм. Дуже наполегливо, просто бурхливо надолужував Василь Іванович згаяні свої роки. То не було прагнення легкого хліба після жахливих каторжних робіт (хоч воно було б теж цілком зрозумілим у його становищі), — ні, то озвалося, в ньому розбуджене, покликання. Воно заволоділо хлопцем і диктувало свою волю, вело не до легкої — до виснажливої, але ж і солодкої праці з музикою, з піснею!

Після Бреслау опинився в Полоцьку, у військовому оркестрі, командиром муззводу в полку. Командир полку, в минулому артист цирку, надзвичайно цікава людина, інші офіцери допомогли Василеві Іва-

новичу сформувати оркестр, почалися заняття, став також керувати військовою самодіяльністю в полку та самодіяльністю дружин офіце-рів, — адже засвоїв на той час немало, знав ноти, міг самостійно розі-брати пісні...

В полковий оркестр прийшов солдат, що закінчив музучилище по класу баяна, грав на фортепіано. Швидко здружилися. З його допомогою Василь Іванович опанував інструментами в такій мірі, що зміг уступити в Гомельське музичне училище. На слуханнях під час вступу він зіграв досить складну для виконання річ Рахманінова та кілька вальсів Шопена і, звичайно ж, на нього звернули увагу. Чотирирічну навчальну програму В. Полевик подолав за два роки: 1-й і 2-й курси — в перший, а другого року — 3-й і 4-й курси з двох спеціальностей: духових інструментів і хормейстерства. Щоб його допустити до складання іспитів екстерном, з Мінська в училище було викликано спеціальну комісію, зі здібним студентом було проведено ґрунтовні співбесіди. І от він, перший у Білорусі, склав випускні іспити достроково — і склав їх з відзнакою. На одному з іспитів товариш по навчанню проспівав екзаменаторам пісні, написані Василем Івановичем. Автор акомпанував.

Це був 1952-й рік.

Такий успіх — результат не тільки здібностей, але й величезної праці. Він не пропустив жодного заняття, а крім того, до початку занять щодня дві години грав на інструментах, вивчав теоретичні дисципліни. Керував самодіяльністю. Чи треба дивуватися, що з училища його не хотіли відпускати, був там загальним улюбленцем. А тим часом випускника запрошували в оркестр Мінського оперного театру (як духовик він грав на трубі і тромбоні), пропонували йому йти директором музичної школи в Речицю. Особливо ж заманливою була перспектива стаціонарного навчання в консерваторії. Якби ж то мав хоч трохи краді матеріальні статки! Його так і питали: чи сало вдома є, — з надією, що трохи-таки знайдеться сала студентові на харчі. Не було. Міг покластися тільки на себе. І він обирає рідний свій Щорс: тільки туди!

Звичайно ж — подивував своїм рішенням і колеґ, і ще більше навчителів. Звичайно ж, такий вибір погано лягав у нормальну, здорову, без жодного приземлення відомим, епітетом «меркантильність», житейську логіку. Це сьогодні, з висоти прожитих літ і зробленого Василем Івановичем у царині народної пісні, легко говорити про вищу логіку речей та знаходити для її позначення переконливі словосполучення (ну хоча б поставлені у заголовок слова «пісня і доля»), а тоді... Чи міг вже тоді бути таким ясновидцем своєї долі і свого покликання? Хоч, нема сумніву, якась розмова серця і пісні вже й тоді йшла, рідна пісня і гріла, й манила, кликала, не мовчала, але щоб сповна прозрівав своє покликання... Невичерпна це глибина — людське ество, незбагненна. Спробуй-но, пізнай самого себе!..

В Щорсі став керувати хором у залізничному клубі; скоро його підключили і до роботи в районному будинку культури (с. Тур'я, близько 10 км від райцентру); район, як і вся Україна, готувався до грандіозного офіціозу — 300-річчя возз'єднання з Росією, — і старання енерґійного, самовіддано залюбленого в пісню маестро були дуже на часі, колективи, з якими він працював, добре виступили. Василя Івановича всупереч офіційним закликам «не оголювати райони» тут же запрошують на роботу в Чернігів. Йти одразу художнім керівником філармонії, як пропонувалося, він не наважився, — рік працював хормейстером ансамблю бандуристів, невеличкого колективу досвідчених музикантів і співаків з добре поставленими голосами, поїздив з ними на гастролях, втягуючись у відомі труднощі з транспортом, з квартирами. Ще рік — художній керівник міського БК. Затим 5 років був старшим методистом обласного БК. Заочно закінчив Московський музично-педагогічний ін-

статут ім. Гнесіних (оркестровий факультет — труба і тромбон). Отже, музичну підготовку мав різнобічну і ґрунтовну, це варто підкреслити, бо саме тоді розпочалася його активна робота як хормейстера: підготував до обласного та республіканського оглядів сільської художньої самодіяльності хори сіл Гайворон Бахмацького та Займище Щорського районів, що здобули високі оцінки журі, провів перший показовий фестиваль в рідному Займищі (1956-й рік), а наступного року займищанські хористи здобули третє місце в республіці на фестивалі молоді і студентів, після таких визнаних професійних колективів, як Державний народний хор під керуванням Г. Верьовки, Черкаський народний хор.

В ті ж роки В. І. Полевик створив хор в с. Іванівці Чернігівського району, з яким працював протягом 30 років, мав немало високих здобутків, незабутніх хвилин творчого щастя, таких, як блискучий виступ на одному із з'їздів композиторів України, коли на сцену привітали хор і його керівника піднімалися Г. Верьовка з Е. Скрипчинською, як поїздка 1960-го року в Москву на декаду українського мистецтва і літератури.

1961 року Василя Івановича призначають першим директором Чернігівського музичного училища ім. Л. Ревуцького, 10 років копіткою праці віддає він вихованню молодих фахівців музики і співу, після чого 13 років очолює Чернігівську обласну філармонію. Ці майже чверть сторіччя на ниві педагогіки, концертного обслуговування населення області поєднані з активною громадською роботою (10 років очолює обласне музичне товариство, входить до президії Республіканського, обирається депутатом міськради та керує в ній комісією з культури) були важливим етапом у його творчому поступі. Скільки здібних юнаків і дівчат, особливо сільських, підтримав на їх шляху до музики, до пісні! А яку школу найвищого професіоналізму пройшов сам, — у філармонії директорів за посадою належало бувати на всіх концертах, репетиціях, — а він ішов туди ще й з внутрішньої потреби. Годі назвати бодай один більш-менш помітний творчий колектив чи обдарованого виконавця, з усього СРСР, якого б він не слухав. У ті ж роки (1969) завершив ще одну вищу музичну освіту — в Київській консерваторії ім. П. Чайковського, зі спеціальності хорове диригування, де керівником навчання у нього була Елеонора Павлівна Скрипчинська, піаністка і диригент надзвичайно високого класу, дружина і сподвижниця Г. Верьовки. Не переривалася весь цей час і його робота з художньою самодіяльністю: очолював обласне журі, брав участь у проведенні семінарів-практикумів, керував у різні періоди хорами с. Вихвостова Городнянського, с. Кувечичів Чернігівського районів, — часточка його душі завжди була там, де самодіяльні хори, де народний спів.

За велику роботу по селекції талантів 1967 року Президія Верховної Ради УРСР присвоює В. І. Полевику звання «Заслужений працівник культури України».

З 1985 року він працює в обласному центрі української народної творчості. І тут сповна згодилося все, набуто в попередні десятиріччя: теоретичний багаж, безпосередня обізнаність з найсучаснішим професійним виконавським рівнем в царині музики та пісні, досвід роботи з самодіяльними колективами. Організація обласної школи фольклору. Семінари-практикуми в районах. Фольклорні свята, огляди, конкурси. Методична і творча допомога учасникам самодіяльності. Вивчення і пропаганда пісенного багатства рідного краю. Повернення з небуття народних звичаїв та обрядів. Це лише пунктирне, і далеко не повне, окреслення його повсякденних справ, задумів, намірів та ідей, що не надаються навіть для облікування. Це неголосне подвижництво. 500 співочих гуртів перманентно діють в області, одним судився довгий творчий вік, іншим не дуже, якісь розпадаються, зникають, десь натомість народжуються нові, — і всі вони у Василя Івановича на очах, всі він

слухав, знає, багатьом-багатьом допомагав, підтримував. Про деякі вже згадувалося. Додамо бодай перелік колективів, яким присвоєно звання «народний самодіяльний»: це фольклорні ансамблі сіл Жукля Корюківського, Високе Прилуцького, Берлози Козелецького, Шабалинів Коропського, Макушиха Варвинського, Монастирище Ічнянського району, фольклорні колективи Корюківського, Сосницького РБК, хорові колективи Бобровицького, Ічнянського РБК.

Не пориває зв'язків і з рідним селом. У 1990 році він створив у Займищі фольклорний клуб «Спадщина», який теж має звання «народний самодіяльний», 1994 року здобув першу премію на конкурсі, проведеному міністерствами культури і сільського господарства та федерацією профспілок, а 1995-го року став лауреатом обласної премії ім. Г. Верьовки.

Варто підкреслити одну особливість цього колективу. Метою своєї діяльності він позначив у статуті не тільки збереження пісенних традицій, а й відродження призабутих обрядів, народних інструментів, декоративних прикладних виробів, об'єднання народних умільців, відродження народних промислів. Такий широкий підхід (адже фольклор — *folklore* (англ.) — мудрість народу) — не данина скороминущій моді, це стратегія, якщо хочете. Василя Івановича і раніше все це постійно цікавило: пісенний репертуар неодмінно доповнював відповідний традиціям села, району одяг, до речі, були і давні народні інструменти — сопілка, кувиця, козацька труба... За пошуково-збирацьку роботу такого широкого плану йому в 1989 році було присвоєно звання лауреата обласної премії ім. Г. Верьовки, а 1994-го року — премії Фонду культури.

Сполучення слів «пошуково-збирацька робота» включає в себе ще одну потужну і важливу ділянку на великій і щедрій творчій ниві, де господарюють руки В. І. Полевика, — якої ми досі не торкалися не через те, що вона якось виокремлюється з загального плину його справ. Ні, не виокремлюється, входить до них органічно, — але шкода було б її «розчинити», знівелювати в тому суцільному потоці. Ще з свого гомельського періоду Василь Іванович записує народні пісні. Почавши працювати в Щорсі, здійснив фольклорні експедиції по району: в Турю, Охрімівичі, Рогізки, Низківку, Нові Млини, Великий Щимель, Займище... Спочатку ходив без магнітофона, але беручи з собою музичний інструмент. Згодом з'явився, важенький для піших подорожей магнітофон «Яуза». Обійшов і об'їхав по кілька разів усі райони області, з понад 1,5 тисячі населених пунктів побував щонайменше в тисячі. Скрізь, де бував, охоче надавав допомогу місцевим хорам, хористи, в свою чергу, допомагали відшукувати пісні, виводили на людей, які їх пам'ятали. Понад три тисячі записів текстів і нот — такий підсумок на сьогодні. Цифра в чомусь символічна: є підрахунки фахівців, що в українському народі, у його пам'яті живе понад триста тисяч пісень, які в своїй сукупності відтворюють його безсмертну неповторну душу, його прагнення і мрії, думи і боріння протягом тисяч літ!..

Різні етапи можна виділити в роботі В. І. Полевика-фольклориста, з різними жанрово-тематичними, методологічними підходами до пісенних скарбів. На віку його були часи, коли народна пісня не була в пошані, співали про Сталіна, співали про Леніна, творили подробиці. А він записував і тоді справжнє, глибинне. Дуже допомагала добра пам'ять. Поліпшувалися умови в суспільстві, зростала увага до народної пісні — ставив перед собою складніші завдання. Це його неухильний принцип у всьому: і, працюючи з хоровими колективами, нарощував для них навантаження, вводив до репертуару все складніші для виконання речі, домагаючись, щоб кожний новий етап в житті хору був мовби переходом до старшого класу. Тут треба шукати пояснення немеркнучому довголіттю його кращих, найпрацьовитіших колективів. А тут

же — народна пісня, витримана і відшліфована у століттях, тут же кожен її зразок — то неповторна щаблінка в музичному, образному осягненні народом самого себе, історичних, психологічних, філософських глибин власної душі, то неповторний коштовний самоцвіт у її незглибимо-щедрому розмаїтті.

Немалу частину зібраних пісень Василю Івановичу вдалося надрукувати, хай і витрачаючи для того набагато більше зусиль, ніж того потребує сучасний рівень поліграфії. Живемо в такий час суцільних перекосів. Але хай хоч так, а вони вже є, оті збірники, — «Народні пісні Чернігівщини», «Ой, у полі криниченька», «Пісні зачарованої Десни», «Ой, красна-рясна калинонька в лузі» (колядки, щедрівки), «Тече вода в синє море» (на слова Т. Г. Шевченка), «З берегів тихої Снові» (пісні с. Займище), «Музиченько, грай», «А мати сина жде» (до 50-річчя Перемоги), «На Івана нічка мала» (купальські). Підготував, тим же перевіреною способом, ще кілька збірок до тиражування — «Сонце низенько, вечір близенько», «Ой, спи, сину, хоч годину» (колискові), триває робота над укладанням нових.

Василя Івановича все більше ваблять пісні рідкісні, найдавнішого походження, якими є, скажімо, русальні, — всього десять їх є в його записах. При цьому дві з них, порівняно недавно, знайшов у Займищі. Наполегливо шукає варіанти загальновідомих пісень, — вони фахівцеві теж відкривають багато цікавого.

Останнім часом все ширше використовує в своїй роботі відео. Центр народної творчості має дві камери, цікава, творча людина працює оператором. Є вже близько 40 повнометражних відеофільмів: це окремі хоріві колективи, свята, обряди, як, для прикладу, повний обряд весілля. Утверджує активні форми роботи з хористами, ширшого включення в репертуари перлин народної пісні, зокрема прослуховування того, що вже зібрано й оранжировано.

Окрім понад трьох тисяч записаних пісень, він ще тримає силу-силенну в своїй воістину дивовижній пам'яті. Був якийсь випадок, учасники хору с. Макушихи захотіли здивувати свого наставника рідкісними піснями, яких він ще не чув. Заспівали однієї — він спинив: «Можу продовжити». Другої — те саме. До тридцяти пісень перебрали, а він усі пам'ятає...

Уже десятки років бігає дорогами Чернігівщини старенький, випуску 60-х років, «Москвичик» Василя Івановича. Перед тим був службовий мотоцикл. Багато кілометрів, перемиряв він пішки. Є села, куди в дощові дні «Москвич» не може добути, то керівника хору від траси до самісінького клубного ганку довозять трактором. А хористи бредуть по тій твані у гумаках. Але репетиції не зривалися. Концерти теж. Залюбленість в народну пісню тут обопільна, і це почуття Василь Іванович переносить повною мірою на її ентузіастів, а хористи на нього. Він належить їм і вони йому. І ці взаємини з хористами, яких в області тисячі й тисячі, є для них, окрім справжньої естетичної школи, ще й високою школою життя. Це школа і співу, і поведінки на сцені, і високих етичних норм у повсякденних стосунках і вчинках. Унікальний музичний слух Василя Івановича під час хорового співу вловлює найменшу фальш, це знають співаки, але й не перестають дивуватися, як терпляче, з яким тактом, повагою до особистості він уміє кожного підправити.

Пісня звела і подружила Василя Івановича з багатьма надзвичайно цікавими людьми. Не кажемо вже про таких корифеїв, як Г. Верьовка та Е. Скрипчинська, не кажемо і про великого С. Ріхтера, який був з концертами в Чернігові та Ніжині. Хоч спілкування з такими людьми — то незабутнє. Але й серед тисяч невтомних самодіяльних майстрів народної пісні є немало людей по-справжньому унікальних. Небалакучий в житті В. І. Полевик ні-ні та й згадає про гайворонські басы, яки-

ми був зачарований Григорій Гурійович і завжди потім під час зустрічей питав про них. Про Василя Денисенка з с. Макушихи Варвинського району, знаменитого рідкісним альтіно, тим, що знає незчисленну кількість пісень свого народу, а ще й тим, що вишивав сорочки для чоловічої групи хору ім. Г. Верьовки, — і то рідкісне вишивання сорочок, рушників на тонкому-тонкому полотні. Про своїх односельчанок — трьох сестер Рибальченко, Проню Суденок, Марію Гець (обидві — Гець по заміжжю), з рідкісними манерами співу. Час невмолимий, декотрі вже не можуть співати в «Спадщині», — а як же святкувати Трійцю без Проні, хто заспіває на Івана Купала так, як Ніна Рибальченко?..

Гордість Василя Івановича — Микола Шубін, його займищанський хорист 1956-го, що став професійним співаком, закінчив Веймарську консерваторію і аспірантуру, співав на сцені Веймарської опери, нагороджений міжнародною відзнакою мистецтв, заслужений артист Російської Федерації. Перші уроки вокалу юному Миколі Шубіну давав теж ще молодий Василь Полевик.

...Бігає і далі невтомний зелений «Москвичик», відомий у всіх кутках Чернігівщини. Спинається біля скромної сільської хати в центрі Займища, не заїжджаючи у двір. Виходить з нього сивий огрядний чоловіча вище середнього зросту, в якому навряд чи впізнав би вже хтось отого «кляйне Василя», колись нагло відірваного від домівки й приставленого до чужинських корівок... У нього в руці старенький портфель, такий же відомий у багатьох селах, як і трудяга «Москвич». Буде репетиція «Спадщини».

Стареньку хату свого дядька Василь Іванович купив не без надії, що колись зможе тут перепочити тиждень-другий, вийти на річку, що ось поряд, за городом. Та весь час якось виходить, що спинається лише у зв'язку з репетиціями, підготовкою концертів — як не до Дня Перемоги, то до Івана Купала, до свята села, до Дня незалежності України...

Нещодавно спробував підрахувати, скількох хористів можна сьогодні зібрати з того складу, з яким виступав 1957-го року у Києві? Чоловік з двадцять набереться. Таких підрахунків Василь Іванович ніколи не робить всує.* Значить, визріває якась ідея...

Ось у травні почав пробувати з хлопцями «Спадщини» ще одну пісню, таку співзвучну з долею нашого народу:

Ревуть, стогнуть гори-хвилі
В синесенькім морі.
Плачуть, тужать козаченьки
В турецькій неволі...

Нікого не квапить, не ставить якоїсь конкретної мети. Просто вийде чи не вийде?.. Мас вийти. Не може Маєстро погодитись, щоб у його селі не знайшлося голосів, рівних незрівняним голосам чоловічої капели у Срібному або гайворонським басам...

Так біжать його дні.

Всує — марно, даремно.